

gas rozszban, a támadás lendületében előre nyomuló gyalogságunk nem vette észre a lövészárkokat, és így a hátukba kapták a tüzet. Hosszú és fáradtságos munkába került, míg kifüstölték őket állásaikból.

A magyar gyalogság teljesítménye éppen ezért egyedülálló, és minden dicséretet megérdemel. Szó nem képes kifejezni azt, amit zalai, vasi és soproni bakáink kiállottak.

Ezek az ellenfelek. Nézem őket, amint megtépázva, mocskosan, vértől maszatosan indulnak a hátsó vonalak felé.

Köztük meg Csibiczew Wladimir Gregorovics is, a szibériai Nowo-Selowkából, tizennyolc évesen, dacosan, konokul, de válla már nem olyan egyenes, mint fél órával ezelőtt.

Talán rájön tizennyolc éves eszével is, hogy mit jelent ez a küzdelem? Ki tudja, mire gondol. A lelke mélyén talán örül, hogy számára vége a háborúnak.

HÁBORÚS ARCKÉPEK⁹

PJOTR

Pjotr a szolgám. De így is mondhatnám: a rabszolgám, a küldöncöm, a házigazdám, hűséges őrzőm – a kutyám. A szónak nemes értelmében. Éber figyelemmel vigyázza álmomat, behozza a mosdóvizet, a reggelit, elfut a szomszédba a legfrissebb, kéthetes újságokért, aztán cigarettát tölt, a csizmámat takarítja és bamba-boldogan vigyorog hozzá. Azt mondja: „Charaso szapogi pan...”. Jó csizma, uram, és nagyobb nyomaték kedvéért rásercet.

Harminckét éves lehet, hiányzik elől négy foga, még az Uralban verték ki egy erdőirtásnál a munkafelügyelők. Ősparaszt és ősrabszolga. Abból az alázatos fajtából való, mely évszázadokon át megcsókolta a földesur hintójának a nyomát a porban, és görnyedve állt a hintó elé, hogy a hátára léphessen a földesúr, nehogy sáros legyen a lába.

---

9 Sorozatként közölte az Ellenzék c. közösvári lap, a szerk.

És Pjotr mégis egyéniség. A rabszolgának is van egyénisége, a rabszolgának is van öntudata, a rabszolgának is van becsülete. Csakhogy ez a becsület nem önmagából táplálkozik, hanem a gazdájából, és így annál nagyobb, minél tisztesebb a gazdájáé.

Pjotr előtt nagy embernek számítok, és így ő is nagy úr, nagy becsülettel, nagy öntudattal és nagy önbizalommal. Már a többi rabszolgák között. Pjotr például szóba nem áll Szergejjel, aki szintén hadifogoly, de „csupán” egy hadapródörmester csizmáját takaríthatja reggelenként. Azonkívül Pjotrnak „múltja” is van. Elöttem egy vezérkari őrnagynál volt, ott dolgozott – azt mondja oroszul pontosan: robotel – és bár akkor, amikor hozzám került, némileg lefokozottnak érezte magát, később megbarátkozott a gondolattal, és most már nekem is juttat valamit régi nagy uraságából. Különösen azóta nagy a tekintélyem Pjotr előtt, amióta egyszer megemeltem egy orosz páncéltörőt. Ezt nem tudta utánam csinálni. Viszont azt ma is bámulom, amint félkézzel a zsebében sodor cigarettát, a köhöggető, kibírhatatlan mahorkából, újságpapírba.

Pjotr hadifogoly. Sztarijoszkolnál esett fogságba, a sztarijoszkoli halálvögyben. A háromnapos öldöklő katlancsata után negyvenezer nyi fogoly végtelen sora hömpölygött a porfelhőbe fulladt orosz utakon a fogolytábor felé. Ebből a negyvenezerből válogatták ki Pjotrt. Az arca még idegesen rángatódzott ott akkor az átélt borzalmak hatása alatt, amúgy is kajla, magas alakja még jobban meggörnyedt. De Sztarijoszkol ma már a múlté, és Pjotr vidám ismét, olyan, amilyen Szaratovban lehetett valamelyik parasztöse két-háromszáz évvel ezelőtt. Boldog, hogy számára vége a háborúnak. Nem is volt sokáig katona. Mindössze három hónapig, és ebből is csak két hetet töltött a tűzvonalba. Nem is akar hallani a háborúról. A feleségére gondol és két gyermekére, akik egy kimondhatatlan nevű falucskában laknak zsúptetős vályogviskóban a Volga mellett, nyáron kolchozban dolgoznak és hazavárják őt.

Pjotr elszontyolodik, ha erről kerül szó. „Haj, zsená, zsená...” - mondja és nagyot sóhajt. Asszony nélkül nem ér semmit az élet.

Nagyot bólintok rá és hallgatok. Aranyigazság, kár vitatkozni rajta. Ebben az egyben egyformák vagyunk Pjotrral. Nézem a nagy öblös orosz kandallóban az izzó zsarátnokot, nézem Pjotr arcát, amelyen vöröslök a visszaverődő fény, aztán hallgatunk mindketten. Pjotr a ha-

difogoly, a Volga melletti Szaratovból, egy kimondhatatlan nevű falucskából. És én, messzibe szakadt fia egy távoli hazának. Mindketten hazagondolunk. Ő Szaratovba, a nyomorúságos kis faluba, a szélesen hömpölygő Volgára gondol, én meg Kolozsvárra, a Házsongárd szomorú fűzeire és a Fellegvár Szamos fölé tornyosuló komor tömegére.

Varázsa van a csendnek, az ablak alatt élesen süvít az északi szél és tépázza a villanydrótokat. Bent barátságos meleg, világlik a kandalló és Pjotr, a Volga pusztáinak fia a barommá nyomorított orosz katona, ezt kérdi tőlem nagy csendben:

– Pan, hol van Magyarország? – Gdje jeszt Vengheria? – Hol van és milyen? Szép nagy? Vannak ott hegyek és folyók?

Magyarország? Hol is van? Néha már úgy tűnik, mintha nem is lenne, mintha egy más földrészen volna, idegen világban, álomban, valahol az idegek mélyén, a lélek rejtekén, az emlékek mindjobban sűrűsödő fátyola mögött. Igen, Pjotr, vannak hegyek és zúgó bércek, nagy-nagy fenyők vannak és nagy vízesések, és szorosok a sziklák között, amelyeken tajtékozva tör utat magának az ár, a havasokon pásztor kürtje szól, és nagytőgyű tehének legelnek a dombok oldalán. Van Hortobágy, Péter, és délibábos róna is van, de ezt te úgysem érted, te úgyis csak a Volga vizét látod magad előtt. És szántanak és vetnek is, Péter, és dolgoznak is odahaza, mert van miért. Érdeemes élni az életet, Pjotr, hű szolgám, a volgamenti Szaratovból, mert van holnap. De, hogy magyarázzam ezt meg neked, amikor ámultan, értetlenül hallgatod duruzsoló hangomat a kandalló kisugárzó fényében, itt a végtelen, hófödte kozák pusztákon, hiszen úgysem értenéd, és ha értenéd, sem hinnéd. Más a világ, Péter, mint volt akkor, amikor nagybajuszú orosz hadifoglyok mesét mondtak a nagyalföldi kubikusok gyermekeinek. Hol van az ő szelíd hangjuk, és hol van az akkori romantika már?!

Menjünk aludni, Péter, ne háborgassuk a lelkeket.

Szpakoje noesm... nyugodalmas jóéjszakát.

STROGOFF MIHÁLY

Strogoff Mihállyal háromszor találkoztam életemben. Először Verne Gyula ifjúsági regényében izgultam végig rendkívüli kalandjait

Irkucktól Moszkváig. Felgyújtott fantáziámban élt szálas, magas alakja. Láttam lovának lobogó sörényét, amint vad folyókon úsztat keresztül, és szinte elkapja az ár, láttam a nomádok gyűrűjében, és láttam, amint a százéves vajákos asszony tanácsára ki akarják szűrni a szemét. Láttam, amint teljes díszben, lakkcsizmásan, szarvasbőr nadrágosan, csillogó ezüstgombosan és ezüst sisakján hosszú lószőrforgóval lép be a Minden Oroszok Cárjának szárnyas ajtaján alabárdos, kucsmás örök kíséretében, és láttam a cár szemét is, amint mosolyogva fejezi ki meglepedését tisztjének.

Stroff Mihály volt szememben a hős, a félelem- és gáncsnélküli lovag, a kötelességteljesítő katona mintaképe, a diadalmas hódító, a büszke, ellenállhatatlan férfi, aki előtt nincs akadály, nincs gát, nincsenek bevehetetlen várak, átúszhatatlan vad folyók, meglovagolhatatlan sziklák és legyőzhetetlen ellenfelek. Alakot nem öltött az ideál, csak szinte eszményivé tisztult, és hittem, hogy olyannak látom, amilyenek Verne Gyula, a nagy álmodó megálmodta.

Aztán a moziban talákoztam Stroff Mihállyal. Ekkor már érettségi felé járt az időm. Húsvét volt, ha jól emlékszem és a hetekkel azelőtt öles plakátok hirdették, hogy: Jön! Jön! Stroff Mihály, a Cár futárja. Jön! Jön!

És jött. Jött Stroff Mihály, jött, látott és győzött. Alakot öltött az eszme, a rettenthetetlen hős. A később tragikus véget ért nagy francia művész, Ivan Mosjukin játszotta. Megbűvölten ültem a nézőtéren, mert Stroff Mihályt valahogy mindig ilyennek képzeltem el.

És harmadszor is talákoztam Stroff Mohállyal.

Este volt, és a Don felől sűrű ködöt hömpölygetett a szél. Zúgtak a nyárfák és a késő november már kora délután fedél alá kergette az embert. Bent ültünk a szárnalmas orosz parasztházban, gerendákból durván ácsolt, magunk készítette ágyunk szélén. Az asztalon sózott benzín pislákol a tört üvegű petróleumlámpában, hunyorgott az este, és az ablakokra szalmából font „zsalugátert” himbálta a szél. Szabályos időközökben ütődött az ablakkerethez a szalmaköteg, és a mély csendben úgy tűnt, mintha kísértetek kopogtatnának.

A kísértet meg is jelent. Épp olyan bűvölten meredtem rá, amint egyszerre ott állt a hunyorgó fényben, paplankabátban, vászoncsiz-

másan, ránkszegezve nagy, könnyesen kék, álmodozó szemét, mint egykor a moziban.

Strogoff Mihály volt, láttam azonnal. Ő az, semmi kétség. Az övé a nézése, az alakja, a szakállát is bizton csak most növesztette meg, holnap délelőtt, amikor rátörnek az üldözők lent a füzes bokra mögött, törött üvegcserepbe nézve, leborotválja majd. A lova is itt lehet elrejtve valahol, valamelyik horchos mélyén és nyilvánvalóan nála van az írás is, a fontos írás, amelyet a Cárnak visz bizalmas futárként a messzi Moszkvába.

És ekkor Pjotr, a szolgám rászólt oroszul, durván és keményen. Pjotr nem akarta tudomásul venni, hogy a Cár futárja, a daliás testőrkapitány áll vele szemben, neki Strogoff Mihály csak elfogott bolsevista katona volt, a szomszédos ütegállás első tisztjének „tisztiszolgája”:

– Sto hocses...? Mit akarsz?

A varázslat megtört. Már nem is csodálkoztam, hogy Strogoff Mihály izmos karjának egyetlen csapásával nem döntötte földre a szentségtörőt, hanem alázatosan meghunyászkodva, kérő hangon csak így szólt:

– Nyema szpicski, pán... nincs gyufánk, uram... nem tudunk tüzet gyújtani. A hadnagy úr kér.

Gyufát adtam Strogoff Mihálynak, és ő máris eltűnt a nyikorgó ajtó mögött.

Pjotr új benzint töltött a lámpába.

A horchos felől panaszos nyerítés hallatszott.

Strogoff Mihály lova volt? Megoldatlan titok.

Örökre visszatért Strogoff Mihály, a Cár futárja a mesébe és csak emlékeimben él tovább.

TAMARA

A Kaukázusban született, de megjárta Moszkvát, Leningrádot, látta a Volgát, volt az Uralban, és imádkozott a kazáni Szent Szűz oltára előtt. A szeme, mint az Elbrusz hófödte csúcsa fölött szikrázó kék égbolt, a haja, mint az antracit a Donec-medence tárnáinak mélyén. Hajlékony, mint a párduc és erős, mint a hegyi oroszlán. Időnkint furcsa, szikrázó tüzek gyúlnak a szeme mélyén, szinte örvénylik nézésében az indulat.

Karmol és harap, ha hozzányúlnak, villogtatja hófehér, ragadozó fogso-
rát, de ha egy jó szót szól hozzá az ember, dorombol, mint a cica.

Tamara komoly nő és komoly ember. Huszonhároméves, de mö-
götte van két forradalom, egy vérbefojtott felkelés, tudja, mi a „nincs”
és tudja, mi a szükség. Sokat próbált, sokat látott. Apja cserkesz volt,
ősrégi vezéri család sarja, szoknyában járt és éles kést hordott széles
bőrövében. Tar volt a koponyája és az arcát mély forradások szántot-
ták végig. Nagyapja Sebasztopolnál vérzett el a krimi háború idején,
és bátyjait egy izgalmas, lángcsóvás éjszakán GPU-legények hurcol-
ták el valahová.

Anyját nem is ismerte. Transzbajkái munkásnő volt, dolgo-
zott a ¹⁰colchozban, míg megakadt rajta a proletárrá züllött, büsz-
ke cserkeszvezér szeme. Teltek az évek, a colchozban cserélődtek a
munkások, új arcok új verítékével lett gazdagabb a fekete föld, és a
transzbajkái parasztlány erős fiúkat szült a cserkeszvezérek sarjának.
Tamara volt az utolsó. A régi gerendaházban született a vad sziklák
között, melyet iszonyú lavinák görgettek le a völgybe. Százestendő
vajakosasszony segítette a világra, de az anyjának mit sem használt
már a régi tudomány, az ősi babona. Elhomályosult a nézése, és mint
a kopott szerkezet, csikorgott, sípolt elhasznált, földhöz dőlt testében
minden, míg egyszer csak megállt.

A colchozfelügyelők korbácsa tovább csattogott a rabszolgák há-
tán, és Tamara, aki vadméhen száguldozta be gyermekkorában az
óriási sziklák birodalmát, ugratta a szakadékokat és fürdött a hegyi
patakok zuhatagos vizében, tizenöt éves korában arra ébredt egy éj-
szaka, hogy ropog feje fölött a tető, és idegen, marcona férfiak törtek
a házba. A cserkesz vér még felgyúlt egy pillanatra az elnyomorított
apában, öltre ment a támadókkal, asztal, széket ragadott és harcolt kö-
römmel, foggal, ököllel, míg le nem hanyatlott az ősi családi fészek
keményre döngölt földjére.

A két fiúval könnyű volt elbánni.

Tamara egyedül maradt. Ennek nyolc esztendeje, de a százados ge-
rendák üszkös parzsa még mindig égeti a lelkét, és perzselni is fogja
örökké.

---

10 Helyesen: kolchozban

Moszkvába ment és táncosnő lett. Énekelt a sikátorok putikjaiban, és karcsú, finom ujjai pengették hozzá a guzlaszerű gitárt. Húszéves korában férjhezment egy repülőkapitányhoz.

– S hogy éltetek, milyen ember volt?

Vállat von:

– Seczko jedno... Nem mindegy? Szép magas ember volt.

Többet nem tud róla. Csak éltek együtt egy szobában. Tamara mosta az ingét, és elébe hozta az ételt, a férfi meg káromkodott és néha megverte, bár ezt tiltották a törvények.

Boldog volt? Nem tudja. Azt sem tudja, mi a boldogság. Talán a boldogtalanság hiánya.

Legyint:

– Nicsevo... Semmi az egész, kár beszélni róla.

Gyerek? Minek? Ide, a füstös, kormos helyiségbe, a charkovi Moszkovszkaja ulicára, ahol részeg katonák ordítóznak? És ki tudja, mi lesz a vége? Nem, ez az élet nem is igaz, az igazi élet ott volt a Kaukázus hegyei között, ahol a felhők mélyen usztak a levegőben az ember lába alatt, és ahol mindig kék volt az ég. A szakadékokban tajtékzott a hab, és pisztráng ficánkolt a tiszta vízben. Ráncos arcú öregasszonyok mondtak mesét a régi dicsőségről, és a gerendaház falán rozsdásodtak az ősi vitézség fegyverei. Este, ha feljött a hold a Holt Ember csúcsa fölött, megcsendült a húr a régi gerendaházban, és szállt az ének, mint Istennek tetsző áldozat.

Az énekből ma márka lesz, s a márkából kenyér, gyűrött ágy egy tömeglakásban, és remény, hogy egyszer csak kihúny a parázs, izmos karok új fákat döntenek az oldalon, és erős gerendákból újjáépül a régi ház.

Addig?

Nicsevo...

Ideges ujjai belekapnak a húrokba, és a füstös ivóra ráül a csend. Harcteret járt vad katonák ajkán elhal a durva hang, a lelküket megfogja egy ismeretlen, távoli világ üzenete, és egyszerre meleg lesz a szívük.

BABUSKA

Tévedés ne essék szólván: Babuska nem babuska, nem is fiatal leányzó, az az idő is régen eljárt, amikor babuskája lehetett valakinek. Babuska bizony tiszteletreméltó öregasszony, jóval túl a hatvanon, de a szeme fiatalosan csillog, mert erős és derűs lélek.

Kozák asszony, Bulyba Tárász hetmannak lehetett ilyen az édesanyja. Áldozatos és hívő lélek, abból a fajtából, amely istenként tisztelte a pópákat, megcsókolta a ruhájuk szegélyét, és hetekig nem mosakodott, ha a szentéletű pap pálinkabüzös szájával arconcsókolta.

Babuska kozák és így orosz, de semmi köze a mai Oroszországhoz. Arról sem tud, ami Jekaterinburgban történt, számára a mai Gorkij még mindig Nizsnij-Novgorod, tudja, hogy van egy Sztalin nevű hatalmas úr valahol messze, messze, Moszkvában, a föld alatt lakik páncélfalu pincében és marcona, nagy férfiak őrzik, mert valaki, vagy valakik meg akarják gyilkolni. Babuskának semmi köze ehhez a Sztalinhoz, ő még mindig a múltban él, a kilencvenes években, amikor fiatal lány volt és a vőlegénye, Alexandr Alexandrovics, a szabad kozákok fia, a legdaliásabb lovas és a legjobb táncos a vidéken, egy délelőtt felpántlikázott barátai társaságában jegykendőt hozott neki, és aztán elment fel, messzi északnak, magára öltötte a mindenható cár testőrgárdájának fényes uniformisát, és le is fényképeztette magát benne.

Itt van a kép még most is, Babuska féltő kegyelettel őrzi, remeg a szája széle, ahogy aggódva leemel a falról és köténye sarkával óvatosan letörli róla a port.

Nagy melák embert ábrázol a kép. Szeme belemered a lencsébe, és keze mereven markolja egy, a vad őserdő közepén álló asztal szélét. Világos, orosz ing van rajta, a derekán széles öv, és kerek tányérsapkáján csillog a rézből vert cári sas.

Babuska még ma is félve tiszteli a cárt, a nevét sem meri kimondani. Tudja, hogy nem szabad, de nem tudja, hogy miért. Csak tipeg ide-oda a lakásban, a karvastagságú fikuszok között, tesz-vesz naphosszat, és néha rettenetes ételeket kotyvaszt a nyitott tűzhelyen. Meg nem enne egy falatot nélkülem, ahogy kész az étel, azonnal ki-

tesz egy tányérra, és két kézzel fogva, nehogy kilötyögjön, behozza az asztalra, és odarakja az írások, jegyzetek, térképek közé. Melegen csillog a fekete szeme, és aggódva lesi: izlik-e. Halálosan szomorú lesz, ha meg sem kóstolom, vagy azt mondom, később, most nincs időm.

Egy nap messzi útról érkeztem. Poros voltam, sáros, izzadt, kimerült. Nem aludtam már négy éjszaka, és csak kutyafuttában, itt-ott ettem egy-egy falat konzervet. Pjotr, a szolgám már messziről megismerte a motorkerékpár dübörgését, és rohant az ebédvel. Ott párolgott az asztalon a forró bableves, tisztára sűrölt csajkában, mikor beléptem a szobába. Alig köszöntem Babuskának, azonmód, ahogy voltam, ültem neki a levesnek. Fejemen a sapka. Elkezdtem kanalizni a levest, négy nap óta az első meleg ételt, amikor Babuska bejött.

Halkan, végtelen tisztelettel szóltatott meg:

– Pan... – mondta és a fejemre mutatott.

Nem értettem. Bólintottam, hogy jól van, köszönöm a jókivánságokat. Az étvágyam: kitűnő. És az ebéd is jó.

Babuska nem tágított:

– Pan... – ismételte szomorúan, és a keze most már magasba lendült, fel a falra, ahol négy ikon sorakozott békés egyetértésben egymás mellett. A Kazáni Szent Szűz, Szent Mihály arkangyal, Szent György és egy másik orosz szent, akinek a nevét nem tudom.

– Jól van, Babuska – mondtam –, megvagyunk egymással.

Babuska lemondóan rázta a fejét. Egész izgatott lett. A sapkám után kapkodott.

Csak most gyúlt világosság az agyamba. Hát persze, nem vettem le a sapkát, ebédelek, és bent vannak az ikonok a szobában. Ezt nem lehet, ez felszentelt szoba, ez a legnagyobb tiszteletlenség, ez a legszörnyűbb sértés. Ijedten kaptam le a sapkát. Babuska egyszerre derűs lett, hangosan nevetni kezdett, és kivillantotta hófehér, egészséges fogsorát.

Csak akkor néztem meg az ikonokat. Igazán művészi remek volt valamennyi. Kértem Babuskát, adjon el nekem egyet, akár pénzért, akár egyéként. Neki úgymé maradt még három, nekem megy egy is elég lesz.

Babuska megbotránkozva nézett rám:

– Hogy gondolod, pan? Elvinni innen az Istent? Magyarországon nincs Isten, hogy oda akarod vinni?

Babuskának igaza volt. Elszégyelltem magam. A hitetlenség, a valástalanság országában, ahol oltárra emelték az aljasságot és a kép-mutatást, engem, egy modern keresztesháboru kereszties vitézét meg kell leckéztetni a szentek tiszteletéből.

Azóta nagyon megszerettem Babuskát. Ha eljött az este és a hold sűrű, ezüstfátyollal vonta be a vidéket, kiültem Babuska mellé, a ház elé, a kispadra, az öreg hársfa alá, és megrendülten hallgattam reszkető, vékony öregasszony hangját, amint régi, kozák népdalokat és ősi ortodox orosz vallási énekeket énekelt.

Aztán jött egy parancs és menni kellett. Babuska, akinek rajtam kívül senkije sem volt, sírt, mint az anya, ha háborúba viszik a fiát. Sürgött-forgott, segített becsomagolni a hátizsákomat, pogácsát süttött és mikor indulásra készen megpaskoltam az arcát, megköszönve minden jót, a mellemre borult. Simogatott, becézett. És fuldokolva kért valamit. A kis ezüst keresztet, amelyet a nyakamban hordtam.

Odaadtam a keresztet és Babuska, mielőtt még megakadályozhattam volna, hirtelen lehajolt és megcsókolta a kezem. Forró könnycsepp gördült a kezem fejére és még ma is éget.

Éget, mert ezt a szeretetet soha visszaadni nem tudom. Babuska meghalt. Nem lehettem ott a temetésén, csak a jeltelen, szomorú, sívár sírját láthattam már. Egy éjszaka repülőbomba szakította szét a házával, az ikonokkal együtt.

Megbocsáthatja-e Sztalinnak ezt valamikor is az Úristen?!...

BÁTYUSKA

Reszket a keze és reszket a hangja. Ha beszél, ajka sem tűnik elő a sűrű szőrrengetegből, amely szemöldökétől kezdve belepi egész arcát, de a bozontos szakáll mögött is látni, mint ugrál ádámcsutkája a pergamenszerű vékony, ráncos bőr alatt.

Hatvannégy éves, de éppúgy lehetne nyolcvan. Elérte már a pátriárkák korát. Nálunk nem látni ilyesfajta öregembert, csak régi fest-

ményeken elemista könyvekben, azon a képen, amely Jézust ábrázolja tanítványaival a Genezáreth-tavon, vagy az Olajfák hegyén.

Igen, a Bátyuska apostol egész valójában. Testének, roskatag, földnek dülő szervezetének minden porcikájából sugárzik az apostoli lényeg: a szeretet.

Olyan, mint egy remete, aki negyvenéves magány után most jött vissza a pusztából, ahol Istennel és önmagával társalgott szent egyedüllétében, és még le sem verte sarujáról a sivatag porát, máris engedelmesskedett a sürgető sugallatnak, és elindult szerte a nagyvilágba, hirdetni az Igét.

Ezen a látszaton vajmi keveset változtat az az elszomorító tény, hogy Bátyuska bizony enyhén büdös. Lehet, hogy ez a negyvenévi magány következménye, vagy a negyvenéves önsanyargatásé, de lehet az is, hogy Bátyuska valamikor, a bolsevizmus vörös hajnalán fogadalmat tett, hogy addig nem mosakszik, amíg a templomba, amelyből börtön lett, vissza nem tér az orthodox egyház megszámálhatatlan szentjeinek sokasága.

Viszont ez az áporodott és megnevezhetetlen eredetű, savanyú illatfelhő, amely körülengi Bátyuskát, Bátyuska apostoli mivoltán nem üt csorbát, sem gyógyíthatatlan sebet. Bátyuska szorgalmasan járja a falvakat, a zsúptetős apró házakat, és mint az egykori tanítványok, hirdeti az igét faluról-falura, házról-házra. Batyut cipel a kezében, ötpercenként meg-megáll, leteszi a súlyos átalvetőt, meghajlott, erőtlen gerince és karja nem bírja már a terút. De az akarata acélos, szörtelen szemhéjai alatt töretlenül csillog a szeme, és fiatalos a kedve is.

Van ebben valami csodaszzerű, végzetes, látnoki. Varázsa van. Hallgatnak a szavára. Szentként tisztelik a gyermekek, az elvadított vadócok, akiket a kézigránát katekizmusára tanítottak az elemi iskolában és áhítattal lesik az ajkát, amint régi lejtésű, régi szóval sejpíti a régi tanítások újból megtalált új igéit.

A batyuban vannak a „kegyszerek”. Régi, talán többszáz éves, kifakult aranyozású, molyette miseruha, két ikon, tömjénező, szenteltvízszóró és egy csodaszép faragású elefántcsont feszület.

Hogy ez a feszület honnan került elő, hol volt évtizedeken át, örök titok, de van és ez a fontos.

Bátyuska megérkezik valahová, és jövetelének híre a lelkek villamos távíróján pillanatok alatt elszáll a falu legeldugottabb sarkába is. Pedig vannak itt tizenöt-húsz kilométer hosszú falvak is. Leül a padkára és az öregek után kérdezősködik. Lassan elővászorognak a falu vénei, hosszúszakállú aggastyánok, százesztendőös öreganyók, körülveszik Bátyuskát s úgy figyelik, mit mond a régi elfeledett dolgokról.

Bátyuska jó. Mindenkire van egy jó szava, mindenkinek tud egy vigasztaló igazságot. Meghallgatja bajaikat, és a mindentudó bölcsóságával nagyokat bólogat hozzá. Beszél Istenről, az angyalokról, szentekről, mennyországról és pokolról, bűnbánatról és bűnbocsánatról és Isten végtelen kegyelméről. Aztán elmegy, de megígéri, hogy visszajön két-három hét múlva. Ilyenkor már nagyon várják. Összegyűjtik előre a gyermekeket, honnan, honnan nem előkeresnek egy még fehér ruhát, kimossák, vasalják és minden gyermeket fehérbe öltöztetnek. Körülöttünk zeng az ég, és üvölt a pokol, Sztalin halálmadarainak bombái robbannak az apró házak között, de a falu mégis ünnepel.

Bátyuska keresztel. Csecsemőt, gyermeket, suhancot és bakfist egyaránt. Néha idősebbet is, húsz esztendőst, harminc évest, és ugyanúgy folyik ajkáról a szó, akárkinek a fejére hinti a vizet. A sokaság imádkozik. A fiatalabbak bátortalanul pörgetik az öregek után az ima szavait. Különösek, ismeretlenek a fogalmak, nehezen fogadja be őket a motordübörgéshez szokott agy.

Keresztelés után tor következik. Kenyeret sütnek és levágják a megmaradt baromfit. Bátyuska eszik, kezefejével megtörli száját, de a vodkát csak éppenhogy illeti ajkával, már szedi is batyuját és megy tovább.

Nagyon sietős a dolga. Oroszországban, a legájtatosabb és legalázatosabb nép hazájában még nagyon sok a pogány.

Bátyuska pap is, nemcsak apostol. Negyven évvel ezelőtt szentelték fel Kazánban, egy kolostorban. Ott élt társai között békén, Isten lágy kezén, míg a fejükre nem gyújtották a tetőt. Szökni akart, de elfogták

és Szibériába vitték. Onnan menekült meg, nem tudni, micsoda csoda folytán. Most ott folytatja, ahol elhagyta negyedszázaddal ezelőtt.

Rója az országutat, cipeli batyuját és hirdeti az Igét. Bombazápor, megszálló katonaság, csatazaj, megvadult világ, Istentől elrugaszkodott embervadon nem szegheti útját. Csak megy az apostolok lován, és amerre jár, kékebb az ég, fényesebb a nap, és szebben zöldül a vetés.

VASZILIJ

Vaszilij igazi self made man. Üzletember. Abból az amerikai fajtaból, amelyik cipőtisztítással kezdi, tányérmosással folytatja, tizennyolcéves korában gumiabroncsokat árul kicsinyben egy detroiti cég megbízásából a Broadway egyik mellékutcájában, húszéves korában saját csekk-könyve és betétszámlája van, huszonötéves korában tőzsdetag, és mire eléri a harmincadik életévét, már csak milliókban számol haussera, vagy baissere, aszerint, hogy londoni, párizsi, berlini megbízottjától milyen telefont, vagy táviratot kap. Negyvenedik évre feltétlenül gyomorhajos, elhízik, de pocakjával arányosan nőnek betéti számláján a részvénykötegek és saját safejében, mondjuk Miamiában, természetesen saját villájában, amelyből nem hiányozhatik a fürdőmedence és a világhírű filmsztár, sokasodnak a múzeumi műkincsek.

Vaszilij egyelőre még nem tart itt, de a legjobb úton van efelé. Tizenkét, tizenhároméves lehet, és pillanatnyilag olyan, mint egy rongybaba. Hihetetlenül fel van öltözve. Gyufát akar venni tőlem, itt Karkovban, a Hoszpitaljna ulica egyik gyönyörű barokk palotájának első emeletén, amelynek ablakait rég elhordta már valamerre a szél, meg a gránátnyomás, a bútorait vagy hetven más karkovi lakásból szedte össze, mondom, Vaszilij gyufát akar venni tőlem, de ha gyufám nem volna, akkor hajlandó vásárolni selyemharisnyát, cigarettát, kölnvizet, pudert, pálinkát, szappant, dohányt, elhasznált mellényt, rossz katonasapkát, derékszíjat, cipőfűzőt, cipőpasztát, borotvakrémet és pengét, szipkát, szóval mindent, ami eladható és megvásárolható.

Alig látok Vaszilijból valamit a sok rongytól. Szavai homályos értelmét kutatom, amint folyékonyan, mint balkáni utcai árus elsorolja a megvásárolandó tárgyak orosz nevét, nézem csillogó barna szemét, homlokára csüngő hajtincseit, a pöttöm kis emberkét, hóna alatt nagy kézibőrrönddel, amelyben tíz-húsz kiló pénzt hord magával, hogy „bevásárlásait” igazi self made man módjára, készpénzzel fizesse. Ezt a szót, hogy „hitel”, még nem ismeri Vaszilij. A fogalom ismerős előtte, de hitelbe nem vásárol. Elvből. Hagyományról még nem lehet szó nála, tekintve, hogy ő a jövő nagy üzletházának egyetlen és első alapító tagja. Hitelbe nem vásárol, és hitelbe nem ad el semmit. Tizenhároméves agyának mélyén ott lappang a gondolat, hogy a katona, akivel üzletet köt, öt perc múlva elutazhatik, elmehet föl északnak, Volcsanszkba, vagy délnek a Kaukázusba, esetleg hátra, valamerre Lembergnek, Zsitomirnak és kevés a lehetősége annak, hogy még egyszer összekerül vele.

Komolyan alkuszom Vaszilijjal. Eladom a kenyérem, és eladom a cigarettám, megveszi fölös borotvapengém, és hoz helyette ikont, orosz olajlenyomatokat, apró feszületet elefántcsontból, és hoz egy kis kínai pagodát is, szintén elefántcsontból. Még a Buddha is benne van. Tárgyalunk egymással, mint komoly üzletemberekhez illik. Elképzелhetetlen gyorsasággal, egy számológépművész pontosságával számítja át a kenyér értékét cigarettára, a cigarettáét borotvapengére, a borotvapengéét elefántcsont Buddha-szoborra, a Buddha-szoborét karkötő órára és viszont. Márkáról, rubelről, cservonyecről nem esik szó. Ez túlságosan bonyolult volna. Nem Vaszilijnak, de nekem. Vaszilij gyengéd lélek, nagy tapasztalata van már ezen a téren, meg akar kímélni ettől a fáradtságtól. Egyszerűen így számol: egy kenyér az négy penge, egy karkötőóra harminc kenyér. Így egyszerűbb neki...!

Lehet, hogy igaza van, nem vitatkozom. Bevallom, ezek olyan rejtélyek, amelyekhez nem értek. Még eddig sohasem vettem Kun Mátyásnál négy pengét egy kenyérért, se órát harmincért. De Vaszilij biztosan tudja. Ő már számtalan ilyen üzletet bonyolított le az életben. Megfellebbezhetetlen szaktekintély. Hozzá sem lehet hasonlítani az öreg anyókat, aki hosszú időn keresztül azzal a mesével áztatott

bennünket, hogy hadifogságba jutott férje után jött ki ezerkilencszázhuszonháromban, míg kiderült róla, hogy kizsuppolt zsidó, és hosszú időn át tagja volt a kommunista pártnak. Pedig üzleti szellemen nála sem volt hiány.

Vasziljnak négy testvére van, de él az anyja is. Mind a négy fiatalabb nála. Az anyja magával tehetetlen orosz parasztasszony, a férjét a GPU hurcolta el öt évvel ezelőtt, őt pedig bedugták a karkovi traktorgyárba. Most Vaszilij a család feje. A családfenntartó. Az ő élelmességéből került este az asztalra a mindennapi kenyér és a mindennapi halkonzerv. Vaszilij jobban ismeri a konzervek jelzéseit, mint akármelyik katona. Tudja, melyik a gulyáskonzerv, melyikben van hal, melyikben májpástétom és melyikben lencse. Tagadhatatlan biztonsággal igazodik el a norvég, francia, portugál, spanyol, német, olasz és magyar konzervfajták végtelen sora között. Megvetően tolja félre az osztrák Memphiszt és azt mondja: „Nye charaso...” Nem jó. Gyenge. A machorkához szokott oroszok nem veszik meg.

Alkuszunk, tárgyalunk Vaszilijjal, amikor észreveszi zseblámpámat. Felcsillan a szeme.

– Ezt mennyiért adod, Pán? – kérdi oroszul.

Mondom, hogy nem eladó. Nem tágít. Nagyon tetszik neki, hogy morzézni is lehet a lámpával, amely négy színben ég. Egyszerre eltűnik belőle a self made man. Most csak gyerek, és nem családfenntartó, csak tizenhároméves gyerek, kenyérgondok, egy hattagú család minden gondja nélkül. Gyerek, aki játszani akar.

Szomorúan lehajtja fejét, hogy nem adom a lámpát. Hiába magyarázom, hogy „Nézd, Vaszilij, ez nekem is kell, enélkül elesem éjszaka az utcán, neki ütközöm a lépcsőknek” – neki kell a lámpa, játszik a felvillanó kék-zöld-piros fénnel és már nem hajlandó tárgyalni kenyérről, borotvapengéről, Buddha-szoborról. Megmakacsolja magát, egy dinasztia alapítójához nem méltó módon, megköti sálját, derekán, a paplankabáton meghúzza az övet, és lehajtott fővel eltűnik: a lépcső fordulóján.

Mosolygok, mert tudom, hogy holnap újra látom. Vasziiljt az örök üzleti szellem úgysem hagyja nyugodni.

MAGYAR KATONAFIÚ RÁBORUL HŐSI HALÁLT HALT ÉDESAPJA SÍRJÁRA

*Ajánlom ezt az írást Édesapám emlékének.
Édesapámnak, aki 1914. november 7-én, valahol Galiciában
hősi halált halt a hazáért, és nevelőapámnak, aki hősiezen
küzdötte végig a galíciai hadjáratot és kétízben is
megsebesült. És ajánlom az édesanyáknak, akiknek fiai, s az
asszonyoknak, akiknek férjei maradtak odakünt.*

Vannak, akik azt mondják – és nem kis joggal, – hogy ez a háború voltaképpen nem is új, hanem csak folytatása az 1914-es világrengetésnek. Új fejezet csupán, új kitörés, mint amikor egy kialudtnak hitt tűzhányó éveken keresztül füstöl, köpködi a pernyét és a hamut, aztán egyszerre irtózatoss robajjal megzendül a hegy, és a kráter torkán ömlik, hömpölyög, örvénylik az útjában mindent elpusztító, felégető, borzasztó lávafolyam.

Így vagyunk mi is, a harmincas nemzedék. Beleszülettünk egy háború kellős közepébe. Még anyánk emlőjén voltunk, amikor kinn a frontokon dübörögtek az ágyúk, ugattak a gépfegyverek és szórták a halált a golyószórók, járni tanultunk akkor, amikor apáink messzi távol, sárban és vérben fetrengve, lövészárcok mélyén, hegyek ormán, tavaszban és nyárban, őszben és télben, kánikulában és fagyban, napfény szikrázásában és az éjszaka sötétségében védték a hazát.

SOKAN OTTMARADTAK KÖZÜLÜK...

Sokan ottmaradtak közülük. A Kárpátok bércei, völgyei, Galicia széles síksága, a Karszt sziklái, a Pó, és Isonzó és a Piave partjai, Flandria sokat tudnának mesélni erről. Hányan mentek el felvirágozott csákkal, nótás ajakkal, széles, büszke, dacos mellel, és hányan maradtak ott Galiciában, a különböző magaslatoknál, Verdunnél és a többi csatatereken, amelyeken akkor hatalmas suhintással aratott a nagy Kaszás. Aztán, ennek is, mint minden világrengetésnek, egyszerre vége lett és a harctereken irtóztató csend lett. Mi erről akkor még keveset

tudtunk. Gyermekszobákban ültünk édesanyánk szoknyája mellett, és tanulgattuk a dalt: „Jó anyácskám régen nem mutattad, hol jár Apu muzzka határszélen...”

Megtanultuk a dalt, hogy soha el ne feledjük. Nem a fülünkben csengett ez a szívfájdító dallam, hanem beleivódott, beleidegződött agyunkba, vérünkbe, idegeinkbe, átítatva egész valónkat. Trianon huszonkét keserves esztendeje alatt egyetlen pillanatra sem tudtuk feledni a családi körünkől kiesett apát. Szemünkbe könny ült, amikor láttuk az új gazdagok, az új hatalmasok tobzódó táncát, vetélkedését és hetvenkedését. De fülünkben ott csengett a másik dallam: „Árpád apánk ne féltsd ősi nemzedet, nem vész el az, ha eddig el nem vezett...”

Nem is vezett el. Ezeréves értékek, ezeréves katonai erények nem múlhatnak el nyomtalanul. A történelem azt tanítja, hogy csak azok a népek tűnnek el nyom nélkül a világtörténelem színpadáról, amelyek erőt vett a puhaság, a kényelemszeretet, amelyek elfeledték azt, hogy az otthont, a családot és az egyetemes nagy családot, a hazát, nem tartja, mert nem tarthatja meg soha semmi más, mint a kard.

És amikor eljött az idő, mi is fölcsatoltuk őseink kardját. Boldogan, az új honszerzés örömeivel, és szívet vidító lelkesültségével ültünk be a páncélkocsiba, a repülőgépekbe, csatoltuk magunkra a derékszíjat és az ejtőernyőt, ha úgy szólt a parancs, hogy Erdély, vagy Bácska.

Galiciában, a szovjet rémuralommal szemben nem új területeket szerez hazájának a magyar honvéd dicsőséges kardja. Eszmei harc ez, amelyben elvi szempontok az irányítók. Drága hazánk határáról eltűnt a vörös csillag, el a vörös zászló, el a vörös rém, el a bolsevizmus minden igazságot, erkölcsiséget, a keresztény szellem kétezer éves tanítását megszegyénítő hatalma. Nyugalomban élhetünk ezután, mert az Antikrisztus félvadakból összetoborzott, rettegett hadserege megtépázottan, nagyrészben megsemmisülten, leverve, rendetlen módon vonul vissza a sötét Ázsiába, ahonnan pusztító tatárjárásként Európa ellen elindult.

A harc mezején bizonyítottuk be, hogy nem vagyunk mi sem rosszabbak, gyávábbak őseinknél. Megmutattuk, hogy a legnagyobb ma-

gyar szállóigévé vált mondása „Ne bánts a magyart!” – nem csak üres fenyegetés.

VALAHOL GALICIÁBAN RÉGI KATONASÍROK UTÁN KUTATUNK...

„Valahol Galiciában” régi katonasírok után kutatunk. Gépkocsin járjuk a vidéket. Sztaniszlau, Kolomea... itt voltak a legnagyobb harcok 14-15-ben. Nadworna, Obertin, Horodenka... Kamenev-Podolszki. Mennyi ismerős név. Jablowka, Nakow, Szatanow, Dunajewczy, Minkowczy, Jankow...

Ezt a Jankowot keresem. Kettő is van belőle Galicia katonai térképén. Kétszáz kilométer köztük a távolság. Nem tudom, melyik az igazi. Annak idején, amikor édesanyámnak megjött a hivatalos távirat, csak ennyi állt benne: „...a galíciai Jankow melletti csataterén hősi halált halt a hazáért”.

Az út tele van katonai vonatoszlopokkal. Lőszerszállítmányok, élelmiszert szállító vonatok. Nagy távolságra itt-ott feltűnik egy-egy község, néhány ház, benne néhány lézengő asszony és gyermek. Ötven éven aluli férfit nem is igen látni. Gépkocsivezetőm kárpátaljai fiú, beszél ruszinul, meg tudja értetni magát az ukránokkal. Ő kérdezősködik a világháborús katonatemetők után.

Itt vagyunk H-ban. Ráncosképű, toldott-foldott ruhájú, öreg parasztasszony furcsa toroknyelven magyaráz valamit. Kiszállunk a gépkocsiból, felindulunk a domboldalon. Mintegy két kilométernyi út után tárul elénk a régi magyar katonatemető.

Ápolatlan, gondozatlan, egyszerű sírok. Sorra egymás mellett. Százharminchat sír. A sírok fejénél fakereszt, egyik-másik már kidőlt. Valamennyi korhadt, szürkére áztatta az eső és az idő. Név egyik keresztén sincs.

Ez az első. Aztán ahogy beljebb megyünk Galiciába, ahogy közeledünk Jankow felé, megsűrűsödnek a katonai temetők. Itt voltak annak idején a legádázabb harcok. A magyar katonasírok között itt-ott feltűnik egy-egy cirillbetűs fölírású sírkereszt is. Orosz sebesült katonák, vagy fogságba esett oroszok sírjai.

HUSZONHATÉVES KORÁBAN ITT ESETT EL ÉDESAPÁM

Alkonyodik, mire Jankowba érünk. Ötszáz lakosú község lehet a házak számából ítélve, de most alig lakik benne ember. A község keleti oldalán még ma is látszik a régi futóárok. Előtte itt-ott egy-egy darab rozsdás szögesdrót; spanyollosok voltak valamikor. A lövészárokban ma gyermekek játszadoznak. Hajót eregetnek az összegyűlt talajvízben.

A nyugati oldalon emelkedik a domb. Ezt 1914-ben úgy hívták: százhatos magaslat.

1914. november 7-én este itt, ennél a vonalnál omlott össze a nagy orosz ellentámadás. Itt indultak rohamra hömpölygő áradatban az orosz ezredek és feküdtek le rajvonalban a magyar állások előtt, a magyar géppuskák öldöklő tüzeiben.

1914. november 7-én itt, a keresztül-kasul húzódo lövészárkok valamelyikében halt meg az apám. 26 éves volt mindössze, tele tervvel, lendülettel. Orosz srapnelliszilánk szakította szét a torkát...

Járom a futóárkokat, az összekötő árkokat, bejutok egyes, még ép fedezékekbe, mintha a korhadt gerendák el tudnák mesélni az alkony leomló szürkéségében a régi titkot: hogy is volt, hol volt?

A futóárkok azonban könyörtelenek és némák. Érzéketlenek a kövek, és érzéketlen a mindent elborító galíciai sár. Nem mondják el a fiúnak, az árok mely részén markolt bele görcsösen, elhidegülő ujjaival a nedves, agyagos földbe, nem mondják el, hol folyt el hősi piros vére. Akik mellette voltak, azóta már azok is mind meghaltak.

Hátrább megyünk, ukrán vezetőnkkel a dombhajlás mögé. Két tömegsír szorosan egymás mellett. Egyiken, bár erősen elmosódott, még kivehető az egykori felírás: „Itt nyugszik 236 derék magyar honvéd, ki életét áldozta a hazáért”. A dátum egyiken sem vehető ki. Melyikben nyugszik apám? Soha, soha senki nem fogja megtudni.

Vigyázzba állok, tisztelgek. Nemcsak apámnak, hanem a hősi halottaknak és társainak, akiknek porladó csontkarja lenn a föld mélyében is megálljt parancsol a hazára rárontani akaró hordáknak.

Aztán leveszem a sapkám, kézbe fogom és imát mormolok. Ezt az imát már nem a katona mondja, hanem a fiú. A fiú, aki katonaként

jött el erre a földre, hogy megkeresse az édesapák sírját, és hírt vigyen a hazaiaknak.

Furcsa az élet, kiszámíthatatlanok a fordulatai. Két nemzedék, apa és fiú néha így találkoznak egymással. Kezet nem foghatnak. De szívük, lelkük hallhatatlanul testvéri ölekezésbe fonódik.

Fölveszek egy maréknyi földet. Mind a két sírról. Összekeverem, vigyázva becsomagolom, elteszem kenyérzsákomba.

Most már jöhet az a bizonyos muszka golyó, amely „szíven talál ott a véres zivatarban”...

Találkoztam Édesapámmal...

*Futószalag mellett dolgozott, két férje volt
és a szerelmet csak a Karenina Annából ismeri
a 19 éves géppisztolyos szovjetamazon*

VALAHOL GALÍCIÁBAN... 1943. NYARÁN.

– Győzni kell mindenáron, vagy meghalni! – Ezt egy orosz amazon mondta nekem, valahol a galíciai síkságon elfoglalt szovjet lövészárkok és a felrobbantott bunkerek mögött, amikor derék honvédeink a győzelmes csata után a foglyokat számolták össze. Géppisztolyát éppen most adta át a magyar katonának. Fél órát harcolt a túlerővel szemben, megadni sehogysem akarta magát. Amikor látta, hogy nincs menekülés, tőrével szíven akarta szúrni magát. Úgy kellett a tört kicsavarni a kezéből. Most még liheg, látszik arcán az izgalom: nem tudja, magyar, német, vagy román fogságba került-e.

Fogom a géppisztoly csövét: még meleg. Jó néhány sorozatot adhattott le belőle a harcias vörös amazon. Cseppet sem érdemelne kíméletet, de katonáink igen lovagiasan bánnak vele. Ősi magyar erény ez, világszerte erről ismerik meg a magyart. Őszintén szólva bámulják benne a nőt, a bátorságát, merészségét, hogy „gyenge nő” létére, mint a menekülő szovjet zászlóalj utóvédjének a parancsnoka, derekasan felvette a harcot a túlerővel szemben.